

V

Someren, bronast — zvon
je postala noč.
Čez rob z vseh strani
snežinka pridrsi.

Drobna slika dneva
od povsod odseva.
Za šipo pa se tiho
vrti hiša za hišo.

Te ni za hip oko
gledalo od povsod?
So bile tvoje oči?
— Nič več ne sneži.

Saša
Vuga

Erazem Predjamski
(Odlomek)

V IMENU OČETA, sina in svetega duha. Učenemu in velespoštovanemu gospodu bralcu tole sporočilo po njegovi milosti in moji želji: zaradi skorbuta so mi do poslednjega izpadli zobje. Tudi vode ne morem več zadrževati. Špitalski padar Cosmus, bradat majhen babjek, me tolaži s pijavkami. Skuhal mi je mišje kakce, hermeliko, pol strani iz španskega molitvenika in pa tavžent-rožo.

Ponoči tu in tam popeketa vzdolž ječ po ozki, zviti ulici, pokriti s kamenjem od Bistrice, skrivnosten sel. Uzrem le plamenico, ko z jezdecem utone pod obok.

Na svetlo dano z imprimatorjem tovariša cerkovnika Venceljna Blažine in s temle pojasnilom: rokopis sta lani rano poleti odkrila kleparski mojster Metelko in vajenec Srečko Lipičar v jabolku vrh cerkve sv. Tomaža. Trgala sta stari baker s strehe, da bi zvonik oblekla v novo kotlovino. Papirja, popisanege z drobno, razločno pisavo, je najmanj za kilo. Bil je v bučki za vino. Čebelni vosek je še prav lepo zalival lipov čep. Čez trebuh se je steklu vil vrž VINUM VERBA MINISTRAT, vino ponuja besede.

Čez Kamnik se kobaljajo oblaki, breji od norosti. Vrata mestnih hiš brnijo od strahov. Včasih mirno zaregljajo žabe. Včasih spet zaropota nemirni brat gvardijan — pravzaprav lesene cokle, ko hite izpod dežja čez frančiškanski mostovž kakor od obupane molitve.

Hlapec špitalskega padarja trdi, da mi je mušketni strel *nabrekli jetra*. Na svojo pest me je že enainvajsetkrat in kar se da z veseljem poklistiral. Kratkoviden sem postal, dali so mi železno svetilko, to pisanje zmorem le skozi debelo zvečalno steklo. Odkar sem tu — le še dva meseca bomo beležili 1552. leto — se nisem ne umil niti počesal, ne preoblekel iz svojih kislih cunj. Spim na tleh, tu jem iz bukove skodele. K sveti maši me še niso pripustili. Na meni je vse nemo, razen tega gosjega peresa.

Včasih večglasno trobentnejo s Starega stolpa. Ob takem se tam onkraj brž odpre okno, prav zmeraj, in skozi svoje križe ugledam starega meščana z okroglo rdečo kapo. Nemara bo zlatar Kobiljek, ali pa trgovec Franka, ta ima patent za sol.

Pritlično lino iz moje voze obdajajo visoke, počrnele stene. Ječar Šimen ima bodljikave oči, ožgano lice in povešen nos. Zobje se mu čekana-sto krivijo. Koža mu je bleda od rdečih dlak. Podbradek se mu cukra z izpuščaji. Nož nosi v čišmi. V praski s Turkom je izgubil moškost, zdaj hodi kot živinče in daje za maše. Ostrižen je na ježa in pokrit z usnjeno kapo. Včasih pride, naju zaklene, me dolgo gleda, vzdihne, gre.

Tu in tam vzdigneva nosnice: veter pahne v klet hkrati dim od požgane vasi in vonj po vosku sveč, ki jih mašniki in ženske žgejo v hramu svetih Primoža in Felicijana.

Takrat se pred konjušnico jadrno zvrstijo konjeniki plemiči. Meščanska garda — ključarji, krojači, peki, lekarnar Martin, brivci, krčmarji — zatrobi v fanfaro na cof in zdirja po stopnicah okoli in okoli na obzidje. Za poveljnika ji rabi prvi mitničar Focacci, smešen mož: suh kakor akacijev kol, nad pasom pa mu kot pogoltnjen navček štrli trebuh. Mesto se strašno stiša, vse preži. Po polnoči zagori grmada, še ena, nevarnost od spodaj je mimo, obrtniki grejo odložit samostre, olje, meče in plenkače, rečejo še pet besed in pol pozdrava in se izgubijo vsak za svoj vogal. Za mojstri pa kriči Focacci: *Slava bogu!* Je v ponošenem oklepu, na zarjavelih prsih ima dve srebrni češplji.

V stolpu in zvonikih ostanejo skrutatorji z zvonci, s trombami in piskri, gledajo v noč in spijo.

In tako od ponedeljka do nedelje: divji Turek, podivjane kmečke čete, nemški kirasirji, krdela lancknehtov, v krvavem vrtežu, ki tu in tam zapraska v mestni zid, požuga s kijem in oddirja v žalostno jesensko polje. Prave batalje nobene, mrtvih pa preveč. Naša bogu povšečna dežela je vsak dan huje sladka zaradi mrhovin. Čemu bi pokopaval truplo, če boš do večera tako ali tako nepokopan?

Tu za obzidjem pa meščan išče do meščana. Kot volkovi k volku, kadar zadiši po smrtni stiski. Zato nemara mi še ne bo treba poklekniti na srebrikasto obšito, črno blazino vrh Miklavževega trga in skloniti glave pod sekiro. Najbrž zato prijaznost padarja in hlapčeva klistirska vnema.

Šimen, ta pa nima več kaj izgubiti. Če strese stolp pihalnik ognja, se Šimen niti ne ozre. Ondan je zaupal, da čakata v skriti in strogi pripravljenosti obakraj vzdignega mostu dva kanona, čudežno nabasana: v vsakem žrelu po dve krogli, povezani z verigo. Kadar bo največja sila, bodo vžgali noviteto. Zažvižgalo da bo po zraku kot odprta britev. Kar se bo znašlo med kroglo in kroglo, bo odstriženo kot cima z repe. Zlasti je primeren strel v strnjeno bando pešakov. Hitro povrne denar, meni Šimen. In vzdihuje. Zaradi svoje smole.

Ampak ko so me zavohali v hiši, je bil Šimen še strupeno vnet hlapec mestnega sodnika Mihaela. Z mušketo mi je umetélno strgal nogo. Brez potrebe so mi potlej zabili drugo kroglo v rebra in zvezali roke do krvi. Čez osem dni, na kvatarno nedeljo, so Turki Šimnu potisnili ostrino sablje skozi hlače in ga spremenili v človeka.

Črnilo mi je nosil, peresa od najboljših kamniških gosi.

Prisegel je, da bo pisanje varno spravil. Naj pride, če že kam, v prave roke. Na kos papirja sem narisal jezdeca Apokalipse, hostijo s križem in skrinjico s prstjo, premešano s koščicami cerkvenega mučenca sv. Evstahija. Ječar je čez papir položil levo dlan. Vprašal sem:

— Šimen, zakaj me goljufaš?

Odvrnil je:

— Levičar sem.

Zdaj ne vem, do kam je Šimnova prisega v redu.

Preveč počasi umiram. Rane od muškete se zacelijo, pa spet razdrejo in me posvinjajo z gnojem in s krvjo. Zdi se mi, da so mi tudi majčkeno zavidali — grajski kapelan, Maks, najbrž z arsenikom. Poplašal je, nekoč sem v jezi izgovoril preveč skupaj kapelanovo ime *Maximus* in besedo *imbecillus*.

Iz dedca sem postal prestrašen hlapec zdravja, ki ga ni.

Pri živem gnijem, zadnji svojega rodu.

Ko so očetovi sovražniki raztresli govorico, da sem v resnici deklica, je botra vdrla sredi maše v cerkev, dojenčka odgrnila, ga nežno cukala za lipančka in šepetala pred klopmi:

Je ali ni? Je ali ni?

Z menoj prav kmalu tudi rodovine ne bo več. Pa segajo beležke o tej žlahtni krvi daleč noter v anno Christi 1202, globoko med goriške plemenitnike, maršale gradiščanske in kranjske deželane. Naš Friderik je, naj potožim za primer, udaril na uporni Dunaj cesarja reševat. Naš Nikolaj je v *Noči dobrih rok* grdo položil stranko Benečanov v Trstu — jaz, Franc, do konca poslednji Predjamski, pa tuhtam brke in oči podgane, ki potrpežljivo, s tacami pod gobcem, ždi na črnem kamnu v kotu. Ta smrtna angela, podgana in ječar — tako sta blizu, da tudi kapelanov rdeči plašč ne bo več daleč. In rabljeva kapuca na dve lini.

V hiši v Kamniku sem skrival pridigarje, novoverce — in na koncu sebe. Bolj zaradi igre kot pa iz zarote. Ubežnike, ljudi duha, vagante, učenjake, ki se v zatohlem sodu našega cesarstva trudijo prižgati novo luč.

Ko so potrkali biriči, da bi me užugali, ponoči, luna se je zlivala čez gramoz na dvorišču, sem jih sprejel z volčjakom, z naveličanostjo in z beneškim samokresom. Kosti so pokale. Štempiharja sem pahnil s strehe. Obvisel je na kolcih od ograje, se štirikrat prebodel. Ta me je, že pogubljenega, povsem pogubil. Imel je sedem otročičev, pravi Šimen. Kot večina kranjskih hlapcev. Zapisal sem jim hišo zad za frančiškanskim vrtom — mi je pa cesar vse zasegel in tako bo duše umrlega Štempiharja, biriča, pital bog.

Naj bo — predolgo že gori lojenka našega rodu.

Vse tu na zemlji ima zor začetka in večere konca: sneg, meč, škrlat, hlebec, kamen, pes in dežna kaplja.

Sem slabo mornaril. Je pa življenje v teh letih bilo kot še nikoli hudo-urno. Vse se mi je sproti razletelo — planetarij, astrolab, busola. Ostal mi je podsmeh. Do pokanja po strehi moje hiše.

Potlej se mi je na moč mudilo s pergamentom in s sušilnim praškom — zdaj sem potolažen.

Liste hranim v Šimnovem bezjaškem toku za puščice.

S pisanjem sem imel tri cilje v enem, secundo: ovreči generalsko laž, spet eno v rožnem vencu generalskih potegavščin (če lahko tržaški kepi iz smetane in medenjakov rečem general), da je Erazem bil razbojnik, izdajalec, vrana s pavjim perjem, klatež. Nekatera grozdja so lisjaku zmeraj kislila! Tertio: zanikati, da bi Erazma skanonirali pri opravi, ki ga še turški cesar ne uspe opraviti po velikem vezirju, ampak čisto sam. Preveč poceni šala! Stranišča tam nikoli ni bilo in ga še danes ni. Quarto: izpodbiti, da so žolnirji Erazma pokopali v grob pod lipo. Čeprav je res, da so mu jamo namenili, jo 1484. *napolnjeno* zagrebli in v gomilo zasadili križ. In primo: govoriti — kolikor more govoriti preluknjanec v gnilobi ječe, ko čaka na sekiro in ve, da bo poginil od prisada, mrzlic, strupa — o najbolj očarljivem, prožnem, bistrem in pogumnem izmed nas, o kondotieru mojem stricu. Se pravi, govoriti o nas vseh. O našem belem, črnem in rdečem grbu. O družini, ki bi jo brez stričeve mladostne domišljije že kdaj prekrila dvojna smrt: ruša na pokopališču in pozaba v lobanjah živih.

Ta rodbina je kot iz prekletstva bolehala za pasjo vdanostjo cesarju in vsem, kar jih je čepelo za klin, dva nad njo.

Erazem pa se je otesel te podedovane poapnelosti, zažgal mostove, hrbet obrnil, si poiskal patrona v kralju Ogrov, razgledanem gospodu Matthaeusu Korvinu — o, bog, strica sem imel v zlatem medaljonu in na dveh silhuetah, zdaj imam te tri podobe komaj še v spominu! Občudoval sem ga kot vzor — brez volje, da bi ga v čem posnemal. Do bradavic sem tičal v vseenosti, vzvišen, podsmehljiv, važna klada. Ko dim, ki misli, da je ogenj, ker tu in tam zaplava nad plamenom!

Tudi zato sem tu — daleč zunaj pa se Turki zbirajo v peklenke vojske, kmetje v samomor, verniki v dve pravi veri.

Zmeraj sem vzdihoval in vihal nos: Čemu naj se vpregam, ko pa je vse kot most iz niča v nič?

Odgovor je odveč. Muha v zimskem jutru. Komaj pika.

Zdaj, ko niti rok ne bom več mogel obrniti s hrbtà na dlan, čutim, kako bi bil v prid našemu čemurkoli. Pa hkrati tuhtam, kako se mi tako le zdi, ker pač ne morem skozi zid v boj. Stena tam je moj stražar in varuh! Ko da sem tukaj varen: vem, kaj me čaka. Zunaj ne bi nikdar vedel, kaj se mi bo o mraku zaletelo v noge. Uteha, ker sta v vratih dva zapaha in pri vhodu enkrat Šimen, drugič enonogi Ožbalt?

Turki pa divjajo kot piš s peščenih pušč.

Kamor pridrejo, tam trta trinajst let ne raste.

Vse več jih je. Vse večkrat. V vse večjih rojih.

Kakor reka, ki se za malenkost plete levo, desno, ko si je že izjedla poglavitno strugo.

Spredaj sekajo na črnih konjih spahiji, s čelado na žebelj, z drateno srajco, žilavi, vnémarni do svoje smrti, z vero, da jih brž tam onkraj čaka bog z makom v roki in s slaščico v drugi. Pred tem ovnom zahreščijo skoraj sleherna krščanska vrata. Postojno so že sedemkrat požgali in v cerkvi, pod lesenim sv. Štefanom, lani osorej tako podrli krajevno devištvo, da so se na beli koži ženstvu petnajst dni poznali žulji od oklepov in pasov. Pobirali so, govorijo priče, le kuretino in majhne prasce. Niso klali, niso žgali, se jim je mudilo na Koroško.

Mestna in okoliška gospôda je pod sv. Štefanom zakrutila tedeum in velela brž vzdigniti čez grad Predjamskih odre za zidanje. V jami je vodnjak, iz skale se kot kača plazi skrivni rov, čez grad se kot naličnik s šlema spušča kamnat ščit, pečina raste iz prepada, tam na večer plešejo nad vodo netopirji — tu pa bi še turški vrance ne zobali ovsu.

Gospoda je na varnem, prirejajo pogone na jelene.

Ko Turek odvihra, se iz Predjame vrne vsak na svoje.

In spet — že pol stoletja — poprimejo zidarji.

V jami so vse hiše razdejali in s kamenjem zredili glavni zid. Med stričevim in novim gradom so pustili steno, duri na čebulo, okno nad obokom in pet stražnih lukenj tu in tam. Med delom se jim je ubil zidar Fortuna — vzdali so ga, zalili z malto. Stričev grad je le dopolnil božjo roko. Dražil je s skrivnostjo, zbujal radovednost, nekaterim strah, včasih tudi grozo. Zdajšnji je — mogočen, in nič več. Ali če naj sežem po primeri: pravi grad Predjamskih je spominjal na zlatico, današnji pa je več kot medved. Da ga bodo, je čvekalo v mestni krčmi gluhi tesar, podaljšali z vhodnim krilom, temu zasekali pod streho strelne line, pred vrati jarek, obakraj vzdiznega mostu pa zasadili piramidasta stebra.

Nikoli mi ni dalo v to sokolje gnezdo.

Samo enkrat, mimogrede, sem konja ustavil na pol ducata muškethnih strellov, vrh starcev, ki so v senožeti obračali seno. Vrgel sem oko čez kočice, krite s sivkastim skrilóvjem, prek poti, ki rine iz soteske vkreber, na zidarske odre, ki so tipali v pečino gor do mostovža in šilastega vhoda. Rokodelci so razbijali, kričali. Spominjalo je na obleganje ne vem katerega že mesta v sv. pismu. Zbolelo me je, sem obrnil konja. Se ozrl: spodaj se je kakor bela koklja zibala v sopari trav in sonca cerkev, majhna in z veliko

lipo zad za zidom. Podsmehnil sem se, z vajetjo pobožal konja, in to je vse, kar mi je bolečina po zapravljenem pustila v spominu.

Usoda seje. Potlej ruva korenine.

Kamni, zemlja, blato s črvi, ti ostajajo.

Za novo seme. In drugačne korenine.

Erazem se je tolikanj odlikoval v začetnih bojih proti Turkom, da so mu ukazali nič manj kakor na dvor, cesarju Frideriku za telesno stražo. Pričakali so ga forinti in dvojače v usnjastih mehurjih, črne kape na spreminjasto pero, prijateljstva vsakdanjih žensk in bronasta pobratimstva gošpodov, ki je bil z njimi točil vino, znoj in kri.

Prav tu pa je kot močerada, do repka natanko, pretuhtal bebavost avstrijske cesarósti s spodnjo šobo zmeraj na korajžo, z zlato meglo v glavi in s pol sejma hčerk na prodaj za še tolikanj puščoben kos najbolj oddaljene dežele. Začel ga je primerjati z Matthaesom Korvinom — ta je takrat edini držal turške kónjike na pravšnjem merku, kmetu, domačemu in tujcu, vojskno škodo zmeraj poravnal in med naskokom in naskokom bral učene zvitke, klical modrijane v šotor in v zvezdnatih nočeh razmišljal o prihodnjih dneh. Eden od obeh maziljencev ni vzdržal primerjave, pa se vprašam: je služabnik, ki te zapusti, ker nočeš zapustiti svoje mastne misli, izdajalec? Je izdaja, če se je od tebe, moljastega, skrepenelega, napotil k mlajšemu po delih in uspehu? . . . Ob takih vprašanjih se pravica brž ozre po robcu, da bi si zavezala oči.

Erazem in njegovi so kanili novega duha speljati čez deželo.

Od gor do morja — presekatii cesarju pot nizdol, Turkom pot navzgor. Se povezati s hrvaškimi gospodi, s slavno trumo dalmatinskih zagorjanov, pokrpati galejo, ki je slano žrla in tonila. Ni dobro, kjer ni najprej revež zadovoljen. Le tam je trdno, kjer se kmet zvečer ozira pod nebo, da bi bogu rekel hvala. Pri nas pa še graščak po pasjeglavsko gleda. Soseba goljufa, sebe bi oropal, če bi kaj zaleglo, krade turški sold in se zapira zad za črna, mahasta zidovja. Če klobasa v záseko potone, ne vznikne več, je kričal Ožbalt Šimnu, ne vem, v kakšni zvezi. Sem si pa zašepetnil: Možgani so jim v tolščo padli, na pomoč, ni pomoči!

Potlej mu je cesar očeta Nikolaja pahnil v ječo.

Nikolaja — ki je za cesarja uprizoril *Noč dobrih rok!*

Potlej mu je cesar skrajšal Baumkircherja za glavo.

Baumkircherja — ta je preveč na glas koval načrte.

Ne kaži v bradavico tistemu, ki jo ima.

Premeteni Baumkircher je videl nekajkrat globoko dlje kakor Erazem — celo do tja, kako so na začetku gospodje nalašč Turka spuščali v vino-grade krščanstva, da bi pogasili kmečki kres.

Pa imamo, cesar vendar nihče ni hotel — smrt, somrak.

Kaj je Erazem pravzaprav namerjal? Spočetka dosti, potlej zmeraj manj. Sprva najprej stran izpod krvavih, smešnih iht in jez Habsburgov z dvojno brado in izboljšenih oči. Pozneje zgolj še v družčino pogumnih — zaradi poguma. Nemara sem mu tukajle najdlje sledil v mislih, pa se spotaknil kakor pav, ki je začustvoval po órlovsko.

Mirno bom prenesel zadnje reve. Tukaj sem uganil, kako sem bil do prve in edine preizkušnje slavna šleva — takih pa ni škoda. Žal mi je samo za ženo Ano Dorotejo. Ta se ni znašla ob meni, kako se bo šele brez mene. Ob zaroki mi je podarila šotor iz lilastega žameta, suknjič na srebrne vrvce, tri čapljina peresa in peščeno uro, okovano s filigranom. Bo kakor na sramotnem stèbru, kot opljuvana, sovražnikom v velik gaudium. Marsikdo je že priskledoval pri naju — zdaj ne bo najmanj nikogar.

Požiram močnik, podoben kravji driski.

Kocine so mi kakor gliste, pocrkle od gladu, stegujejo z obradka. Lasje so dolgi, rastejo vsemu navkljub. Kot mrlaku. Šimen mi jih bo odstrigel — ali pa bo rabelj udaril kar prek njih, po naše in grobo.

Ne razburjam se nad kapelanom, če mi res v grižljajih podtika strup. Bolj ne smem pomisliti na rablja — pred leti sem bil priča, kako je shujšan mojster glav, drhtav v roke zavoljo neke jutrovske bolezni, opravljal ta poklic. Znoj mu je od oslabeledosti curel z nosu. Težko je dihal, zato si ni nadel kapuce. Usekal je s sekuro proti vratu — pa iztrgal glavi uhelj in za pol podplata kože. Ni mu in mu ni hotelo uspeti. Ni pa maral umanjati, je vztrajal — pljuval si je v dlan, prežal na klientovo zatilje, s škornjem brcal kri, lase in kožo, ki je s tnala frcala na tla. Pri dvanajstem udarcu se mu je posrečilo in tako so glavo, če naj ji še zmeraj tako rečem, z metlo zbrali v jerbas.

Hude ure čakajo na mesto Kamnik.

Starci kupujejo krste, vanje spravljajo živež, da bo v sili vse pri roki.

Kdor je pred leti hranil tri goldinarje dohodka, ima dandanes le še enega. Krivična je prevedba dobrega oglejskega denarja v klavrní avstrijski novец. Pa je meščan gospod! Še zmeraj mu ostanejo golobi, pest pšenice in po strehah mački — kmetu ne ostane glava. Daleč pod obzidjem odmevajo iz tedna v teden pavke, bobni in trobente. Ondan sem slišal plemenitega Focaccija, brisal si je saje s čela:

— Otroci so brez staršev! Revščina ljudi je velikanska. Pomorjenci ležijo po cestah in poljih. Ozračje je nasičeno s smradom po zažganih hišah in zaselkih . . .

Sestopil je z obzidja, od pihalnika, na vrček vina. Spet so lučali železne krogle v dednega sovražnika krščanskega imena, je preblizu pridivjal razsajat. Kaj bo šele jutri — saj prideš danes ponekod s Kranjskega na Turško že v treh urah!

Ozvezdja in nebesna znamenja molčijo. Žalostno molči prah velikega Matthaëusa Korvina. Dežuje. Pijana ženska je ležala v jarku in vso noč jecljala pod zadremanim vojakom: O, soldat, ostani, ne zapuščaj nas!

Moja podgana spi in na široko gleda. Včeraj sem ji hotel napraviti francosko reverenco — niti pol priklona se mi ne posreči več. Skorbutne gnojne pike me srbijo. Cesar Friderik je tisto zadnjo noč menda zaupal Pappenheimu, da zmore slab sonet le še na posteljni posodi. Kaj dé naš zveličar in gospod — kdaj se mu bo jezno stresla brada spričo žalosti, ki jo iz veka v vek trpi pobožno ljudstvo? Tudi nebo molči. Neverník jubilirá. Do kam in kdaj bo to trpelo? Konjem primanjkuje klaje. Obupanci že

pljuvajo v ciborije po cerkvah in ščijejo v blagoslovljeno vodo. V kripti so obesili na pozlačeni križ obrano zajčjo glavo.

Zmeraj sem menil, pri moči in zdravju: Za mano vesoljni potop! Zdaj tuhtam, ko poslušam curanje dežja v kamniti žleb: Kaj bodo mislili o nas ljudje po nas? Če bodo še lahko razmišljali po naše — ne po jutrovsko! Mar je vredno kaj povedati o gnilem jezui, ki ga je odhudoúrilo v mulj in kal?

Nočem biti lev pod vodstvom osla, je mrmral Erazem, preden je obrnil konja od avstrijskega cesarja.

Nevaren vitez, a prijeten, so sodili, ko so zvezdice Erazmovih ostrog grizle v hlad hodnikov. Porcijunkulam, zavitim v lišp in žido, je zavonjalo po ajdovskih bogovih, po močvirnem listju in po krikih ptic selivk, če jih je ošinil, Erazmove oči diše in praskajo kot gavtroža, so se menile s cina-stimi ogledali. Podobna vzdihovanja brž priključijo sovraštvo moške pasme. Ob Erazmu so napihovali trebuh — prepričani, da se junačijo v prsi. Ni jih maral videti. Po ure dolgo je slonel pri oknu v stolpu ali zad za zobom na obzidju in mislil daleč v megle obzorij.

Zdaj je vse megla. In dim in dež.

Na griču vsake četrte ure škripne v vratih, prišvedra cerkovnik Urh, se razgleda dol po mestu, ker pa ne gori, potolče s kembljem v zvon in krakasto zavpije:

— Čuvaj! Čuvaj!

Z opolzkim stolčkom drsam sem in tja po ječi. Kamor sedem, tam mi hitro potlej prikaplja za vrat. Vmes treščji strel z obzidja, krikne ženska, kot zaklana v grlo.

Bo mrki skopljenec Šimen držal besedo? Kam bo potuhnil šop, trdo povezan s platnom in zabit v bezjaški tul? V Kamniku so hiše iz klesanih kamnov, železnih gred in okovane v duri. Pa vendar — komu bo ta edina povest o pogumnem poganjku na panju Predjamskih padla v roko? Marsikaj bi še imel učenemu gospodu bralcu zaupati iz te smrajaste kleti, iz mesta, ki mu ne dado v mirno spanje pločevinasti klobuki in bojni bati mojstrov rokodelcev in krogle, ko frčijo kot železni vrabci in luknjajo meščanom korce. Ampak ne vem: mi bridko peša vid ali izgublja steklo povečevalno moč?

Zato bom brž, priporočen vaši naklonjenosti, prosil: Kdor bo dobil to pisanje pred blagovoljne oči, naj dá popraviti hlapcem pisarjem materni jezik. Beležil je raztrgan, nekam zastrupljen, na smrt obsojen in osamljen mož v besedi, ki se v ljubi domovini razlega le izpred *razgaljenih* oltarjev. Sicer pa tudi nemški jezik v časih Karla Velikega še ni imel veljave za pisanje pisem in pogodb!

Mislil sem pridati zemljevid — pa kje dobiti zdaj v trgovskih shrambah pravšnjo karto ali tabulo? Zato bi morebiti radovednemu peregrinantu, z dovoljenjem, svetoval: s konjem srednje cene boste zmogli pot v slabi uri, čistokrvnež jo bo od križpotja do gradu Predjamskih zbil na pol. Pred jamo pomolite za Erazma, plemeniti, velespoštovani gospod bralec, v veri pač, ki bo do vaših dni zmagala in bo zato takrat edino prava. In se me spomnite

s prijaznostjo, saj sem ohranil vam in vašim iz teh mračnih ur podobo viteza, ki ni v sramoto zemlji, po kateri hodite in ki bom vanjo kmalu legel.

Poslavljam se in vam želim trajno spremstvo vse nebeške milosti in varstva. V prvi vrsti pa izročam svojo trudno dušo našemu gospodu Kristusu, svetnikom in blagim priprošnjikom. Zdaj sem razbil črnilnik, peresa pa zažgal ob leščerbi. V imenu očeta, sina in svetega duha.

Franc Predjamski

Dano v Kamniku na Gorenjskem
na dan sv. Mavra, mučenca, leta 1552.

Janko
Kos

Slovenska kultura in nagrade

Nagrade, ki so bile dane ustvarjalcem slovenske kulture v letu 1972, in tiste, ki bodo razdeljene na začetku leta 1973, so nova priložnost ali celo spodbuda za razmišljanje o načelnih, pa tudi konkretnih vidikih takšnih nagrad. V središču tega razmišljanja bodo seveda predvsem Prešernove nagrade kot osrednja ustanova te vrste v Sloveniji; ob njih se križajo skoraj vsa glavna vprašanja, ki jih sproža nagraje-

valna praksa, in ugotovitve, ki se vsiljujejo.

Prva je vsekakor ta, da doživljamo v zadnjih letih na Slovenskem pravcato inflacijo različnih kulturnih nagrad, s tem pa tudi njihovo razvrednotenje. Nagrade so bile ustanovljene pri različnih ustanovah, za različne priložnosti, pri tem pa ni bilo prav nič poskrbljeno, da bi bile primerno specializirane. Podeljujejo jih mnogokrat kar na splošno — na primer za najboljšo knjigo tega in tega leta, ali pa za najvišje dosežke na kulturnem področju; le malokje so namenjene za konkretno kulturno dejavnost ali za poseben pomen. S tem je prišlo seveda do navzkrižja s tradicionalnimi Prešernovimi nagradami, ki so namenjene vsem umetniškim panogam slovenske kulture. Ali naj delo, ki je dobilo že kako drugo nagrado, pride v poštev še za Prešernove nagrade? Ob takšnem vprašanju se odpirajo čudna razpotja. Če delu, ki je dobilo na primer nagrado za »najboljšo knjigo leta«, ne podelimo Prešernove nagrade, je ob tem mogoče sklepati v dve smeri — bodisi da Prešernove nagrade niso najvišje slovenske kulturne nagrade, ampak samo enakovredne drugim in jih te lahko torej smiselno nadomestijo, ali pa da seveda delo, za katero gre, pravzaprav ni bilo »najboljša knjiga leta«. Iz takšnega sklepanja pa sledita kar se da logično dve možni posledici — če se odločimo za prvo možnost, bomo s tem priznali, da ne vemo, kakšno posebno funkcijo imajo Prešernove nagrade in ali so sploh potrebne, v drugem primeru pa postane seveda dvomljiva upravičenost in funkcija drugih nagrad. Rešitev iz takšnega položaja je najbrž več. Prva bi bila ta, da Prešernove nagrade ne bi podeljevali za področja, za katera skrbijo že druge